

Zygner, Leszek

Działalność synodalna biskupów płockich w XIV-XV wieku

Studia Płockie 40, 267-288

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Leszek Zygmier

DZIAŁALNOŚĆ SYNODALNA BISKUPÓW PŁOCKICH W XIV-XV WIEKU

Uroczyste otwarcie 43. Synodu Diecezji Płockiej, którego dokonał biskup płocki Piotr Libera w dniu 14 października 2012 r., to dobra okazja do wejścia w przeszłość synodalną naszej diecezji, celem podsumowania i uporządkowania dotychczasowych badań historyczno-prawnych w tym zakresie. Przy czym w niniejszym szkicu chciałbym się ograniczyć jedynie do synodów późnośredniowiecznych (XIV-XV w.), gdyż właśnie ta epoka dostarcza najwięcej nowych odkryć w omawianym temacie i tym samym zmusza do pewnej retrospekcji, a nawet reinterpretacji, bogatej tradycji synodalnej Kościoła płockiego. Chcąc przyjąć jasno określone ramy chronologiczne podjętego tematu, podobnie jak to uczyniłem wcześniej w pracy dotyczącej roli i miejsca biskupów w późnośredniowiecznym Płocku¹, zakresem swoich badań objąłem okres od początku posługi biskupiej Jana Wysokiego (1297) do końca rządów biskupa Wincentego Przerębskiego (1503)².

¹ Zob. L. Zygmier, Stellung und Rolle der Bischöfe im spätmittelalterlichen Płock (14.-15. Jahrhundert), w: Bischof und Bürger. Herrschaftsbeziehungen in den Kathedralstädten des Hoch- und Spätmittelalters, hrsg. von U. Grieme, N. Kruppa, S. Pätzold, Göttingen 2004, s. 259-298.

² W omawianym okresie na stolicy biskupiej w Płocku zasiadali kolejno: Jan Wysoki h. Dołęga (1297-1310), Jan Abrahamowic h. Nałęcz (1310-1318), Florian z Kościelca h. Laska (1318-1333), Klemens h. Pierchala (1333-1357), Imisław Wronski h. Kościeszka (1363-1365), Mikołaj Sówka h. Prawda (1365-1366), Stanisław Sówka h. Prawda (1366-1375), Dobiesław Sówka h. Prawda (1375-1381), Ścibor z Radzymina h. Mościc (1381-1389), książę Henryk Siemowitowic (1390-1392), Maffiolus Lampugnani z Mediolanu (1393-1396), Jakub z Kurdwanowa h. Syrokomla (1396-1425), Stanisław Pawłowski h. Pierchala (1425-1439), Paweł Giżycki h. Gozdawa (1439-1463), Ścibor z Gościeńczyc h. Prus (1463-1471), książę Kazimierz Bolesławowic (1471-1480), Piotr z Chodkowa (1480-1497), Jan Lubrański h. Godzięba (1497-1498) i Wincenty Przerębski h. Nowina (1498-1503). Na ich temat por. T. Żebrowski, Zarys dziejów diecezji płockiej, Płock 1976, s. 35-55; A. Radziwiński, Droga do biskupstwa płockiego w XIV i I. połowie XV w., w: Personae – colligationes – facta, red. J. Bieniak i in., Toruń 1991, s. 74-

Zacznijmy od tego, że działalność synodalna biskupów płockich okresu późnego średniowiecza już od końca XIX w. cieszy się sporym zainteresowaniem historyków i kanonistów. Słabo jednak zachowana podstawa źródłowa powoduje, że wśród badaczy istniało przez wiele lat sporo rozbieżności co do ilości, jak i datowania odbytych przez tychże biskupów synodów diecezjalnych. Badający te zagadnienia na przełomie XIX i XX w., Bolesław Ulanowski, a za nim ks. Stanisław Chodyński, a także kardynał Aleksander Kakowski³ – opierając się jedynie na źródłach drukowanych pod koniec XIX w. – znali tylko trzy synody diecezjalne biskupów płockich w omawianym okresie (1398, 1460, 1502). Po ogłoszeniu drukiem w 1915 r. monografii Stanisława Zachorowskiego poświęconej biskupowi Jakubowi, kolejni autorzy zaczęli brać pod uwagę również dwa inne synody z 1400 i około 1418 r., uwzględnione w pracy krakowskiego historyka⁴. Prawdziwym przełomem w tym zakresie stały się jednak dopiero badania lwowskiego historyka prawa Władysława Abrahama, który znacznie poszerzył katalog synodów diecezji płockiej, dopisując doń dwa synody biskupa Pawła Giżyckiego (1444 i 1447), synod biskupa Kazimierza, księcia mazowieckiego (1473), trzy synody biskupa Piotra z Chodkowa (1485, 1488 lub 1489, 1491) oraz aż cztery nieznane dotąd synody biskupa Wincentego Przerębskiego (1499, 1500, 1501, 1503)⁵. Na ustaleniach Stanisława Zachorowskiego i Władysława Abrahama oparli się w swoich pracach między innymi ks. Władysław Mąkowski, Jakub Sawicki, ks. Tadeusz Żebrowski i ks. Wojciech Góralski, dokonując w tym zakresie korekty poglądów dawniejszej literatury przedmiotu⁶. Ustalenia dwóch ostatnich autorów w odniesieniu

80; L. Zygnier, Wykształcenie uniwersyteckie biskupów płockich w wiekach XIV-XV, „Roczniki Historyczne” 65 (1999), s. 73-90; P. Chojnacki, Biskupi płoccy w drugiej połowie XV w. i na początku XVI w., „Studia Płockie” 30 (2002), s. 255-266; J. Maciejewski, Episkopat polski doby dzielnicowej 1180-1320, Kraków-Bydgoszcz 2003, passim; T. Graff, Episkopat monarchii jagiellońskiej w dobie soborów powszechnych XV wieku, Kraków 2008, passim; A. Salina, Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku, Poznań 2011, s. 63-85.

³ Zob. B. Ulanowski, O pracach przygotowawczych do historii prawa kanonicznego w Polsce, Kraków 1887, s. 42 nn. (warto dodać, że autor ten słusznie przypuszczał, że przed kapitułą generalną z 26 I 1423 r. odbył się w diecezji płockiej jakiś inny nieznan synod, s. 43); S. Chodyński, Płockie biskupstwo, w: Encyklopedia kościelna, t. 19, Warszawa 1893, s. 620; A. Kakowski, Synody Kościoła katolickiego w Polsce, w: Podręczna encyklopedia kościelna, t. 37-39, Warszawa 1913, s. 323.

⁴ Zob. S. Zachorowski, Jakób (sic!) biskup płocki i jego działalność ustawodawcza i organizacyjna 1396-1425, Kraków 1915, s. 139 nn.

⁵ Zob. W. Abraham, Z dziejów ustawodawstwa synodalnego diecezji płockiej, w: Księga pamiątkowa ku czci Oswalda Balzera, t. 1, Lwów 1925, s. 1-11.

⁶ [W. Mąkowski], Brevis conspectus hucusque (sic!) celebratarum synodorum Dioecesis Plocensis, w: Constituiones XL-mae Synodi Dioecesanæ Plocensis Anno MCMXXVII diebus nempe 20, 21, 22 Aprilis ab Excellentissimo, Illustrissimo ac Reverendissimo Antonio Iuliano Nowowiejski, Episcopo Plocensi in basilica cathedrali celebratae, Płock 1927, s. II-III; J. Sawicki, Concilia Poloniae. Źródła i studia krytyczne, t. 6: Sy-

do katalogu synodów stały się powszechnie obowiązujące, co znalazło też swój wyraz w pracach ostatniego z synodów płockich (1987-1991)⁷, a po części także w trwającym obecnie synodzie, ogłoszonym jako 43. Synod Diecezji Płockiej. Tymczasem podjęte w minionym piętnastoleciu szczegółowe badania nad działalnością biskupa Jakuba z Kurdwanowa oraz biskupa Pawła Giżyckiego⁸, a także najnowsze badania nad synodami diecezjalnymi metropolii gnieźnieńskiej w późnym średniowieczu⁹, czy wreszcie ostatnie poszukiwania archiwalne prowadzone przez ks. Tadeusza Żebrowskiego oraz piszącego te słowa, poza uściśleniem dotychczas przyjmowanych dat synodów płockich, pozwalają stwierdzić dla XV w. przynajmniej czterokrotne zwołanie nieznanych dotąd synodów.

Poważnym problemem, na który natrafiają badacze przeszłości synodalnej diecezji płockiej jest fakt, że dla całego wieku XIV zachowały się wzmianki o jednym tylko synodzie diecezjalnym z 1398 r. Nie można jednak wątpić, że we wspomnianym stuleciu były odprawiane synody, o których nie posiadamy bliższych informacji¹⁰. Wyraźnie wskazuje na to analiza kodyfikacji biskupa Jakuba z Kurdwanowa z 1398/1423 r. Na jej podstawie można stwierdzić, że istniały wcześniejsze statuty synodalne biskupów płockich („*canones sive constitutiones... per nostros predecessores Episcopos Plocenses editores sive tentores*”), które biskup Jakub wznowił

nody diecezji płockiej i ich statuty, Warszawa 1952, s. 10-76; T. Żebrowski, Zarys dziejów, s. 77; W. Góralski, Ustawodawstwo synodalne diecezji płockiej – stan badań oraz postulaty badawcze, „*Studia Płockie*” 7 (1979), s. 175-177; Tenże, Z przeszłości synodalnej diecezji płockiej, „*Studia Płockie*” 13 (1985), s. 115-118; Tenże, Synody płockie – historia i współczesność, „*Notatki Płockie*” nr 146/1991, s. 21.

⁷ W. Góralski, Diecezja płocka i jej synody na przestrzeni wieków, w: XLII Synod Diecezji Płockiej (1987-1991), Płock 1992, s. 23. Zob. także W. Graczyk, Płocka diecezja, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin 2011, kol. 858.

⁸ L. Zygmunt, Działalność kościelna biskupa płockiego Pawła Giżyckiego (1439-1463), Toruń 1996, mps pracy magisterskiej w Archiwum UMK Toruń, s. 79-89; Tenże, Drei polnische Bischöfe und Juristen: Peter Wysz, Jakob von Kurdwanow, Andreas Laskarii und ihre Synodaltätigkeit in den Diözesen Krakau, Plock und Posen, w: *Partikularsynoden im späten Mittelalter*, hrsg. von N. Kruppa, L. Zygmunt, Göttingen 2006, s. 256-268; Tenże, Kodyfikacja płocka biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z przełomu XIV i XV wieku, w: *W mazowieckiej przestrzeni kulturowej. Prace ofiarowane w 80. rocznicę urodzin Profesora Ryszarda Juskiewicza*, red. B. Dymek, Warszawa 2007, s. 33-79; W. Graczyk, Paweł Giżycki, biskup płocki (1439-1463), Płock 1999, s. 87-96; P. Chojnacki, Biskup płocki Paweł Giżycki (1439-1463) i jego działalność, w: R. Jaworski, P. Chojnacki, *Z biografistyki Polski późnego średniowiecza*, red. M. Koczarska, Warszawa 2000, s. 116-117.

⁹ Zob. L. Zygmunt, Synody diecezjalne metropolii gnieźnieńskiej na przełomie XIV i XV wieku (Gniezno – Kraków – Płock – Poznań – Włocławek), w: *Kultura prawna w Europie Środkowej*, red. A. Barciak, Katowice 2006, s. 192-204 (diecezja płocka).

¹⁰ Zob. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 10-14.

i zatwierdził na synodzie w 1398 r.¹¹ Część z tych statutów, zwłaszcza w odniesieniu do sprawowania kultu Bożego w kościele katedralnym, czy też ogólnie w odniesieniu do kwestii liturgicznych i duszpasterskich (np. w kwestii udzielania Wiatyku), była wpisana do księgi katedry plockiej zwanej „Ordinarius” czyli „Speculum Chori”¹², stanowiącej przez długie lata podstawę życia liturgicznego w diecezji. Powstała ona pod wpływem słynnego dzieła Wilhelma Duranda „Rationale divinorum officiorum”, którego egzemplarz został zakupiony w 1359 r. w Awinionie przez biskupa Imisława. Nie wykluczam, że pewne działania na polu synodalnym mógł podjąć biskup Dobiesław Sówka (1375-1381), który razem z członkami kapituły katedralnej brał udział w synodzie prowincjonalnym w Uniejowie (7-10 września 1376 r.)¹³, zwołanym przez arcybiskupa Janusza Suchegowilka, gdzie dyskutowano między innymi na temat recepcji prawa partykularnego metropolii gnieźnieńskiej, skodyfikowanego przez arcybiskupa Jarosława Bogorię ze Skotnik (1357)¹⁴. Zgromadzonym w Uniejowie biskupom przypomniano, aby były egzekwowane w ich diecezjach statuty prowincjonalne, zwłaszcza przeciwko grabieżcom i tym, którzy napadali na dobra kościelne. Jak się wydaje ostatnim z biskupów plockich, który przed 1398 r. mógł zwołać synod diecezjalny był Ścibor z Radzymina (1381-1389). Od 1390 r. diecezja plocka była bowiem pozbawiona silnych rządów biskupich, co wyklucza raczej jakiegokolwiek przejawy życia synodalnego na Mazowszu. Książę Henryk, syn księcia mazowieckiego Siemowita III, wybrany przed 18 marca 1390 r. biskupem plockim przez miejscową kapitułę katedralną, na wyraźne życzenie swych braci, nie przyjął nawet sakry biskupiej, a na skutek małżeństwa z księżniczką litewską Ryngałą, które nastąpiło między połową kwietnia a końcem czerwca 1392 r., utracił „ipso facto” biskupstwo plockie¹⁵. Również następcą biskupa Henryka, Maffiolus Lampugnani z Me-

¹¹ Zob. Wstęp do kodyfikacji z 1398/1423 r., w: J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 181 (Płock, 8 IX 1398).

¹² Tamże, s. 184. Na temat tych statutów oraz wspomnianej księgi „Ordinarius”, spisanej w latach 1360-1370, która – dodajmy – została wywieziona przez Niemców do Królewca w czasie II wojny światowej, a następnie zaginęła zob. W. Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa*, s. 1-2, przyp. 1 oraz A. Vetulani, *Średniowieczne rękopisy plockiej biblioteki katedralnej*, „Roczniki Biblioteczne” 7 (1974), nr 11, s. 420-422.

¹³ Joannis de Czarnkow *Chronicon Polonorum*, wyd. J. Szlachtowski, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 2, wyd. A. Bielowski, Lwów 1872, s. 672; Nowy kodeks dyplomatyczny Mazowsza, cz. 3: Dokumenty z lat 1356-1381, wyd. I. Sułkowska-Kuraś i S. Kuraś, Warszawa 2000, nr 174. Por. A. Supruniuk, *Uzupełnienia i uwagi do Nowego kodeksu dyplomatycznego Mazowsza, część III: dokumenty z lat 1356-1381*, „Studia Źródłoznawcze”, 40 (2002), s. 144. Zob. także L. Zygnier, *W sprawie synodów arcybiskupa gnieźnieńskiego Janusza Suchegowilka (1374-1382)*, praca w druku (Toruń 2013).

¹⁴ J. Łojowska, *Arcybiskup Suchywilk w historii Kościoła w Polsce*, „Collectanea Theologica” 20 (1939), s. 39-40.

¹⁵ Zob. K. Jasiński, *Henryk Siemowitowic i jego żona Ryngała*, w: *Słowianie w dziejach Europy. Studia historyczne ku uczczeniu 75 rocznicy urodzin i 50-lecia pracy naukowej*

diolanu (1392-1396), kurialista rzymski zajęty przede wszystkim sprawami włoskimi, rządy diecezją przekazał zupełnie nieorientowanemu w lokalnych problemach, Gwidonowi de Ottorenghis z Furligno, a następnie archidiaconowi płockiemu Andrzejowi herbu Prawda¹⁶. Choć więc nie wiemy dokładnie, którzy z płockich biskupów zwoływali synody w wieku XIV, to jednak nie można powątpiewać, że synody w tym okresie się odbywały.

Znacznie więcej informacji dotyczy synodów biskupa Jakuba z Kurdwanowa (1396-1425), doktora dekretów, którego wykształcenie i zainteresowania prawnicze, a także dziesięcioletnia praktyka sędziowska w Rocie Rzymskiej za pontyfikatu Urbana VI i Bonifacego IX, znalazły swe odzwierciedlenie w jego działalności po objęciu katedry płockiej. Z zachowanych źródeł wynika, że zwołał on co najmniej cztery synody diecezjalne. Pierwszy z nich obradował w Płocku 8 września 1398 r. i jest to jedyna data synodu, co do której nie można mieć wątpliwości, gdyż została wyraźnie podana w wydanych wówczas statutach¹⁷. Trzeba jednak pamiętać, że dzień 8 września był terminem zwyczajowego zwoływania jesiennej sesji generalnej kapituły katedralnej płockiej. Można więc przypuszczać, że synod ten trwał parę dni i był połączony z posiedzeniem kapituły, o czym możemy wnosić z dokumentu wystawionego w Płocku 9 września 1398 r., w sprawie sprzedaży przez kanonika płockiego Jana Włodkowica wójtostwa w Przewodowie¹⁸. Za kilkunastoma obradami synodu przemawia fakt, że powszechną wówczas praktyką było odbywanie dwu-, trzydniowych synodów diecezjalnych¹⁹. Ponadto trzeba też pamiętać, że był to pierwszy z synodów po objęciu biskupstwa przez Jakuba z Kurdwanowa, a być może też pierwszy synod tej diecezji od dziesięciu co najmniej lat. Z preambuły do statutów synodalnych możemy wnosić, że poza członkami miejscowych kapituł oraz duchowieństwem diecezjalnym, uczestniczyli w nim również przedstawiciele duchowieństwa zakonnego z terenu diecezji płockiej, między innymi opat klasztoru kanoników regularnych w Czerwińsku oraz opat benedyktynów z Płocka. Wydaje się, że synod ten miał zwią-

Henryka Łowmiańskiego, Poznań 1974, s. 159 nn.; T. Żebrowski, *Zarys dziejów*, s. 46; A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy kapituły katedralnej płockiej w XIV i poł. XV w. Studium prozopograficzne*, t. 1: *Prałaci*, Toruń 1991, s. 82 n.; K. Ożóg, *Ryngała*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 33, Wrocław 1990-1991, s. 539.

¹⁶ K. Ożóg, *Maffiolus Lampugnani nominat na biskupstwo krakowskie, biskup płocki. Meandry kariery kurialisty rzymskiego w okresie schizmy zachodniej*, „*Roczniki Humanistyczne*” 48 (2000), z. 2, s. 358 nn. Na temat archidiacona płockiego Andrzeja h. Prawda zob. A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 63-65.

¹⁷ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 182: „in synodo, quam tunc in Ploczko de anno Domini millesimo tricesimo nonagesimo octavo, die mensis septembris octava... celebravimus” (Płock, 8 IX 1398).

¹⁸ *Archiwum Diecezjalne w Płocku* (cyt. dalej ADP), Dokument pergaminowy nr 118 (Płock, 9 IX 1398).

¹⁹ Zob. M. Morawski, *Synod diecezjalny w dawnej Polsce*, Włocławek 1937, s. 40.

zek z zapowiedzianym zapewne już wówczas, synodem prowincjonalnym arcybiskupa Dobrogosta Nowodworskiego, który odbył się w Kaliszu 13 listopada 1398 r., a w którym biskup Jakub uczestniczył²⁰. Warto tu podkreślić, że szczególną rolę w badaniach nad synodami płockimi, i w ogóle nad polskim ustawodawstwem synodalnym późnego średniowiecza, posiadają statuty wydane na synodzie w 1398 r., stanowiące podstawę kodyfikacji biskupa Jakuba z 1398/1423 r.²¹

W przeciwieństwie do synodu z 1398 r. daty następnych dwóch synodów Jakuba z Kurdwanowa są już efektem pewnej dedukcji w oparciu o fragmenty tzw. „Formularza płockiego” pochodzącego z czasów biskupa Jakuba, a wydanego przez Bolesława Ulanowskiego w 1895 r.²² Pierwszy fragment tegoż formularza zawiera okólnik biskupa wzywający duchowieństwo na synod diecezjalny „na najbliższy poniedziałek przed uroczystością św. Marcina, który wypada w dniu 8 września”²³, ale bez podania daty rocznej (mógł to być więc rok 1400, 1406, 1417 lub 1423). Fragment ten już wcześniej szczegółowo analizowali Stanisław Zachorowski i Jakub Sawicki²⁴, którzy słusznie przyjęli, że drugi ze znanych synodów diecezjalnych w czasach pontyfikatu Jakuba Kurdwanowskiego odbył się w dniu 8 listopada 1400 r. w Płocku. Nie można ustalić dokładnie ile dni trwały obrady synodalne, stąd pewna pozostaje jedynie data 8 listopada. Jeśli dodać do tego, że synod ten został zwołany miesiąc po zawarciu słynnej ugody między biskupem Jakubem a księciem Januszem²⁵, kończącej kilkuletni spór i zamieszanie w stosunkach kościelnych na Mazowszu, to tym bardziej okoliczności zwołania tego synodu wydają się jeszcze bardziej zrozumiałe i uzasadnione. Niestety nie znamy problematyki obrad synodalnych, ani nie możemy wskazać na konkretne rozporządzenia i statuty wydane na synodzie w 1400 r.

²⁰ Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie (cyt. dalej AGAD), Zbiór dokumentów pergaminowych nr 6538 (Kalisz, 13 XI 1398). Zob. także L. Zygnier, Nieznany synod arcybiskupa Dobrogosta Nowodworskiego z 1398 roku, „Studia Mazowieckie” 7/14 (2011), nr 4 (w druku).

²¹ Szczegółową jej analizę, tak pod względem formy jak i treści, przedstawiłem w innym miejscu i dlatego w niniejszym tekście ją pomijam. Zob. L. Zygnier, Kodyfikacja płocka, s. 51 nn.

²² Liber formularum, ad ius canonicum spectantium, ex actis Jacobi de Kurdwanow episcopi Plocensis maxima parte depromptarum, wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Prawniczej AU” 1 (1895), s. 1-36.

²³ Tamże, nr 22 (Processus sinodalis): „feria secunda proxima ante festum s. Martini, que erit dies octava mensis Novembris”.

²⁴ Por. S. Zachorowski, Jakób biskup płocki, s. 141; J. Sawicki, Concilia Poloniae, t. 6, s. 54.

²⁵ Kodeks dyplomatyczny księstwa mazowieckiego, wyd. T. Lubomirski, Warszawa 1863, nr 137; A. Salina, Cztery dokumenty w sporze księcia Janusza Starszego z biskupem płockim Jakubem z Kurdwanowa, „Studia Źródłoznawcze” 47 (2009), s. 151-173. Zob. także Taż, Polityka książąt mazowieckich wobec władz Kościoła od początku XIV wieku do 1526 roku, Poznań 2011, s. 154 nn.

Znacznie więcej problemów wiąże się z datacją trzeciego synodu biskupa Jakuba, o którego zwołaniu możemy wnosić z zapisu w „Formularzu płockim”, pochodzącym z 19 grudnia niewiadomego roku, a zawierającym list biskupa Kurdwanowskiego do oficjała płockiego Mrocza z Grąbca, wysłanym z miejscowości, której nazwa rozpoczynała się literą „O”²⁶. W liście tym biskup poinformował swego oficjała o przesunięciu terminu nadzwyczajnego posiedzenia kapituły z najbliższej niedzieli na wtorek po synodzie („feria tertia post synodum”). Z treści listu wiemy, że przesunięcie terminu posiedzenia kapituły spowodowane było ważnymi okolicznościami, natomiast powiadomienie w tej sprawie winno być umieszczone przez oficjała na drzwiach katedry płockiej. Skoro termin synodu został przesunięty, to nie ulega wątpliwości, że został on znacznie wcześniej zapowiedziany w okólniku, którego treść znana już była wśród duchowieństwa. Ponieważ biskup nie przekazał w liście żadnego pełnomocnictwa dla oficjała w sprawie przewodniczenia obradom synodalnym, to jasne jest, że zamierzał on uczestniczyć w nim osobiście.

Jak nie trudno się domyślić ustalenie terminu tego synodu musi oczywiście uwzględniać osobę oficjała płockiego, wymienionego w tym liście z imienia. Tą drogą poszli już wcześniej dwaj wspomniani wyżej historycy. O ile jednak Stanisław Zachorowski opowiedział się za prawdopodobną datą tegoż synodu po 1418 r.²⁷, o tyle Jakub Sawicki uznał, że synod ten odbył się w styczniu 1415 lub 1416 r., ewentualnie 1421 lub 1422 r., natomiast list biskupa był pisany w grudniu 1414, 1415, 1420 lub 1421 r.²⁸ Drugi z cytowanych autorów zaproponowane przez siebie daty oparł na próbie identyfikacji osoby oficjała płockiego Mrocza z notariuszem arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego o tym imieniu, co jednak okazało się błędne²⁹. Stąd należałoby cofnąć ustalenia Jakuba Sawickiego do momentu, gdy podał on jako możliwe daty roczne wysłania listu biskupa Jakuba lata: 1408, 1409, 1410, 1414, 1415, 1420 i 1421³⁰. Tymczasem badania prozopograficzne Andrzeja Radziwińskiego nad kapitułą katedralną płocką, w tym również dotyczące działalności Mrocza z Grąbca herbu Bolesta, pozwalają na kolejną próbę bardziej precyzyjnego ustalenia daty tego synodu. Wspomniany historyk toruński wykazał bowiem, że Mroczek objął urząd oficjała między 3 lutego 1407 r. a 3 lutego 1411 r., a utracił go między 9 wrze-

²⁶ Liber formularum, nr 11 (Prorogatio capituli per episcopum). Niestety opracowane przeze mnie itinerarium biskupa Jakuba nie pozwala na rozstrzygnięcie o jaką miejscowość mogłoby tu chodzić.

²⁷ Por. S. Zachorowski, *Jakób biskup płocki*, s. 140.

²⁸ Por. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 56.

²⁹ Zob. biogram oficjała Mrocza autorstwa B. Nowackiego i S. M. Szacherskiej, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 22, Wrocław 1977, s. 182-183 oraz autorstwa A. Radziwińskiego, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 118-119.

³⁰ Por. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 56.

śnia 1417 r. a 3 lutego 1420 r.³¹ Co do daty utraty urzędu oficjała przez Mrocza podanej przez Andrzeja Radziwińskiego należy dokonać pewnego uściślenia. Już 5 czerwca 1419 r. występuje bowiem w źródłach oficjał płocki Jan Włodkowiec zwany Różany, który w Winnicy koło Pułtusza, gdzie był plebanem, wydał dekret w sprawie Mikołaja plebana w Okuninie³². Z daty tego dekretu wynika dowodnie, że przed 5 czerwca 1419 r. Mroczek z Grąbca nie pełnił już urzędu oficjała, a utracił go być może już w 1418 r. W ten sposób zaproponowane przez Jakuba Sawickiego daty synodu z 1421 lub 1422 r. muszą być odrzucone. Z dwóch pozostałych propozycji rok 1416 też nie może być brany pod uwagę, ponieważ biskup w tym czasie uczestniczył w obradach soboru w Konstancji. Również rok 1415 musi być zakwestionowany, gdyż już 29 stycznia 1415 r. biskup Jakub wraz z polską delegacją przybył na sobór w Konstancji³³, na który został oficjalnie delegowany i uppełnomocniony przez Władysława Jagiełłę 9 listopada 1414 r. w Bieczu³⁴, i zapewne wkrótce potem wyruszył w podróż z innymi członkami polskiej delegacji³⁵. Z innych ewentualnych propozycji, uwzględniając przy tym zasadność wcześniejszej argumentacji Stanisława Zachorowskiego i Jakuba Sawickiego, należy przyjąć, że list biskupa Jakuba mógł być pisany 19 grudnia 1409 r. (środa), 19 grudnia 1409 r. (czwartek) lub 19 grudnia 1410 r. (piątek), a synod diecezjalny odbył się najprawdopodobniej w styczniu 1409, 1410 lub 1411 r. w Płocku. Biorąc pod uwagę dość częstą praktykę zwoływania synodów diecezjalnych przed synodami prowincjonalnymi – choć stojącą wyraźnie w sprzeczności z postanowieniami synodu kaliskiego z 1406 r. (!) – można brać pod uwagę grudzień 1408 r. lub sty-

³¹ Zob. A. Radziwiński, *Prałaci i kanonicy*, t. 1, s. 118.

³² Zob. *Acta capitulorum nec non iudiciorum ecclesiasticorum selecta*, wyd. B. Ulanowski, t. 2: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Gneznensis et Poznanensis (1403-1530)*, Kraków 1902, nr 148 (tu transumpt dekretu oficjała płockiego Jana Włodkowica z 5 VI 1419 r.).

³³ Zob. *Regesta Imperii XI. Die Urkundenbuch Kaiser Sigismunds (1410-1437)*, ed. W. Altmann, t. 1, Innsbruck 1896-1897, nr 1414a.

³⁴ Zob. *Codex epistolaris saeculi decimi quinti*, t. 2, wyd. A. Lewicki, Kraków 1891, nr 56.

³⁵ Biskup Jakub z Kurdwanowa podróżował z Polski do Konstancji razem z innymi członkami polskiej delegacji i wraz z nimi pojawił się w tym mieście 29 stycznia 1415 r. (*Regesta Imperii XI.*, t. 1, nr 1414a). Wiemy zaś z innych źródeł, że jeden z członków tejże delegacji, arcybiskup Mikołaj Trąba już 21 października 1414 r. ustanowił kanonika gnieźnieńskiego Mikołaja Strzeszkowica swym wikariuszem i oficjałem generalnym z powodu wyjazdu na sobór. Zob. *Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski*, t. 11, wyd. A. Gąsiorowski, T. Jasiński, T. Jurek, I. Skierska, Poznań 1999, nr 1890. W tym dniu arcybiskup po raz ostatni uczestniczył też w posiedzeniu miejscowej kapituły katedralnej. Zob. M. Czyżak, *Kapituła katedralna w Gnieźnie w świetle metryki z lat 1408-1448*, Poznań 2003, s. 419. Natomiast po odebraniu pełnomocnictwa od króla Władysława Jagiełły (9 listopada 1414 r.) w diecezji swej się już nie pojawił, co sugeruje, że niedługo po zjeździe w Bieczu udał się w podróż do Konstancji. Tak było zapewne również w przypadku Jakuba z Kurdwanowa.

czeń 1409 r. jako datę odbycia synodu, bo właśnie w styczniu (27 stycznia 1409 r.) biskup Jakub uczestniczył w obradach synodu prowincjonalnego w Kaliszu³⁶. Najbardziej prawdopodobna wydaje się jednak ostatnia z przedstawionych przez Jakuba Sawickiego możliwości, i to z dwóch względów. Przede wszystkim dlatego, że Mrocza z Grąbca odnajdujemy na urzędzie oficjała płockiego po raz pierwszy 3 lutego 1411 r.³⁷, a więc krótko po proponowanej dacie synodu. Gdyby natomiast rozważać pierwszą lub drugą możliwość, to trudno potwierdzić w oparciu o zachowane źródła, że był on oficjałem już pod koniec 1408 czy 1409 r. Po drugie wiemy, że właśnie na przełomie 1410 i 1411 r. biskup Jakub Kurdwanowski zaangażowany był mocno w sprawy polsko-krzyżackie, przebywając poza granicami diecezji. W dniu 9 grudnia 1410 r. był on jednym z reprezentantów strony polsko-litewskiej w czasie podpisania czterotygodniowego rozejmu zawartego z zakonem krzyżackim w Nieszawie³⁸. W następnych tygodniach towarzyszył on zapewne królowi Władysławowi Jagielle i być może uczestniczył też w spotkaniu króla z książętami mazowieckimi w Wiskitkach (20 grudnia 1410 r.)³⁹. Natomiast 7 stycznia 1411 r. pojawił się w Toruniu wśród pełnomocników króla polskiego, przedłużających rozejm z zakonem krzyżackim⁴⁰. Jednak w podpisaniu pokoju toruńskiego (1 lutego 1411 r.) nie brał udziału, gdyż w tym czasie uczestniczył w posiedzeniu kapituły generalnej w Płocku (3 lutego 1411 r.)⁴¹. Obowiązki natury polityczno-dyplomatycznej zatrzymujące go przy królu byłyby więc w pełni uzasadnione dla odwołania grudniowego terminu kapituły i przesunięcia go na wtorek po synodzie, co biskup zlecił listownie oficjałowi płockiemu Mroczkowi.

³⁶ O obecności biskupa Jakuba na synodzie prowincjonalnym kaliskim w 1409 r. świadczą trzy dokumenty odpustowe z 27 stycznia 1409 r., wystawione przez biskupów zgromadzonych na tym synodzie, dla kościoła kanoników regularnych w Czerwińsku, dla kościoła parafialnego w Lekowie oraz dla kościoła parafialnego w Iwanowicach (archidiecezja gnieźnieńska). Zob. AGAD, Zbiór dokumentów pergaminowych nr 6558 (Kalisz, 27 I 1409) oraz Kodeks dyplomatyczny Wielkopolski, t. 7, wyd. A. Gąsiorowski, R. Walczak, Warszawa-Poznań 1985, nr 630, s. 411-412. Zob. także L. Zygmunt, Działalność synodalna arcybiskupa Mikołaja Kurowskiego, „Roczniki Historyczne” 78 (2012), 123-124.

³⁷ ADP, Zbiór dokumentów z XIV-XV w. zebranych z akt późniejszych (odpisy sporządzone przez ks. Tadeusza Żebrowskiego), Akt erekcji parafii w Łomży (Płock, 3 II 1411).

³⁸ Geheimes Staatsarchiv Preußischer Kulturbesitz Berlin-Dahlem (cyt. dalej GSPK Berlin-Dahlem), Hauptabteilung XX., Pergamenturkunden, Sch. 63, Nr. 5 (Nieszawa, 9 XII 1410). Zob. także Die Staatsverträge des Deutschen Ordens in Preußen im 15. Jahrhundert, t. 1 (1398-1437), ed. E. Weise, Marburg 1970 (wyd. 2), nr 82.

³⁹ Zob. A. Gąsiorowski, Itinerarium króla, s. 56 n.; Anna Supruniuk, Otoczenie księcia mazowieckiego Siemowita IV (1374-1426). Studium o elicie politycznej Mazowsza na przełomie XIV i XV wieku, Warszawa 1998, s. 316 (itinerarium księcia Siemowita IV z lat 1374-1425).

⁴⁰ GSPK Berlin-Dahlem, Hauptabteilung XX., Pergamenturkunden, Sch. 64, Nr. 12 (Toruń, 11 I 1411).

⁴¹ Die Staatsverträge des Deutschen Ordens, nr 83, s. 85-89 (Toruń, 1 II 1411); ADP, Zbiór dokumentów z XIV-XV w., Akt erekcji parafii w Łomży (Płock, 3 II 1411).

Co do czwartego synodu diecezjalnego biskupa Kurdwanowskiego, nieznanego dotychczasowym badaczom, podstawy źródłowej na jego temat dostarczają nam akta papieskie. Chodzi o dwie supliki w sprawie objęcia kanonikatu w kapitule poznańskiej po rezygnacji Stanisława Pawłowskiego⁴². Z pierwszej z nich, datowanej na 31 marca 1421 r., dowiadujemy się, że ówczesny archidiacon Stanisław Pawłowski publicznie obraził biskupa Jakuba w czasie odprawianego przez niego synodu. Natomiast druga suplika z 8 marca 1423 r. przekazuje znacznie więcej szczegółów na temat okoliczności towarzyszących temu wydarzeniu. Czytamy w niej najpierw o zbrojnym wtargnięciu do rezydencji biskupa w Płocku w czasie posiedzenia kapituły generalnej (1420), o skardze biskupa Jakuba i kapituły katedralnej złożonej na ręce książąt mazowieckich⁴³, a następnie o buntowniczym wtargnięciu archidiacona płockiego Stanisława Pawłowskiego (na koniu) wraz z dużą grupą świeckich na obrady synodu odprawianego przez biskupa Jakuba w kościele kanoników regularnych w Czerwińsku. Ponieważ suplika z 1423 r. zawiera sprawozdanie z wydarzeń płockich z sierpnia i września 1420 r., a pierwsza z suplik nosi datę 31 marca 1421 r., nie mógł to być żaden z synodów, o których posiadamy wzmianki we wspomnianym już „Formularzu płockim”. W 1420 r. dzień 8 listopada przypadał bowiem w piątek, a nie w poniedziałek, jak zanotowano w formularzu. Z kolei rok 1423 r., kiedy 8 listopada przypadał właśnie w poniedziałek, jest datą zbyt późną, gdyż wydarzenia opisane w suplicie musiały nastąpić przed 31 marca 1421 r., czyli przed datą złożenia wspomnianej supliki w sprawie kanonii poznańskiej. Również druga wzmianka z „Formularza płockiego” nie pasuje do opisywanych wydarzeń z 1420 r., ponieważ Mroczek z Nagórka nie pełnił już wówczas funkcji oficjała płockiego. Mamy więc w tym wypadku do czynienia z nieznanym do tej pory synodem diecezjalnym, który zapewne w wyniku buntu niektórych członków kapituły płockiej (sierpień/wrzesień 1420 r.)⁴⁴, nie

⁴² Bullarium Poloniae litteras apostolicas aliaque Monumenta Poloniae Vaticana continens, t. 4 (1417-1431), wyd. I. Sułkowska-Kuraś, S. Kuraś, H. Wajs, Romae-Lublini 1992, nr 793 (31 III 1421); nr 1105 (8 III 1423). Zob. także P. Dembiński, Poznańska kapituła katedralna schyłku wieków średnich. Studium prozopograficzne 1428-1500, Poznań 2012, s. 655-658.

⁴³ Tekst listu biskupa Jakuba, który miał być przekazany księciu Siemowitowi IV, w którym wspomina on o buncie prałatów płockich: Sasina z Trębek i Stanisława Pawłowskiego, jest nam częściowo znany, lecz nie został on dokończony, przez co nie zawiera daty dziennej, ani również nie wspomina o interesującym nas synodzie. Zob. Acta capitulum Cracoviensis et Plocensis selecta (1438-1523; 1438-1525), wyd. B. Ulanowski, „Archiwum Komisji Historycznej AU” 6 (1891), nr 617.

⁴⁴ Na temat tego buntu zob. J. Kłoczowski, Biskup Jakub z Korzkwi (1396-1425) i próba restauracji Kościoła płockiego, „Studia Płockie” 3 (1975), s. 109 nn.; L. Zygmier, Jakub z Kurdwanowa herbu Syrokomla, biskup płocki (1396-1425). Działalność kościelna, polityczna i gospodarcza, Toruń 1999 (maszynopis pracy doktorskiej w Archiwum UMK w Toruniu), s. 111 nn.

mógł odbyć się w Płocku, ale właśnie w kościele klasztorным w Czerwińsku. Został on zwołany jeszcze w 1420 r., a na pewno przed lutym 1421 r., gdy archidiakon Stanisław Pawłowski – główny bohater skandalu w opactwie czerwińskim – trafił do więzienia na zamku w Łowiczu, gdzie został wtrącony przez arcybiskupa Mikołaja Trąbę z polecenia księcia Siemowita IV, na skutek oskarżenia o knucie zamachu na życie króla⁴⁵. Synod ten mógł dotyczyć zarówno złożonej sytuacji w diecezji płockiej po buncie prepozyta Sasina z Trębek i archidiakona Stanisława Pawłowskiego oraz innych członków kapituły katedralnej, jak i przyjęcia uchwał synodu prowincjonalnego wieluńsko-kaliskiego z 1420 r., co wiązało się z koniecznością częściowej nowelizacji obowiązującego prawa diecezjalnego. Nie wiemy jednak nic pewnego o uchwałach tego synodu, które chyba w ogóle, ze względu na zaistniałą sytuację, nie zostały wydane. Możemy domniemywać, że podjęte albo zaplanowane w czasie jego trwania działania kodyfikacyjne zostały przerwane przez zbuntowanych duchownych i miejscową szlachtę, i dopiero po pacyfikacji, jaka nastąpiła w drugiej połowie 1422 r., zostały one wznowione i ostatecznie ukończone 26 stycznia 1423 r., kiedy to biskup Jakub wydał zbiór prawa diecezjalnego, nazywany w historiografii „kodyfikacją płocką”.

Trudno stwierdzić w oparciu o zachowany materiał źródłowy dotyczący diecezji płockiej – brak bowiem dla tego okresu zarówno ksiąg biskupich, konsystorskich, jak i kapitulnych – czy biskup Jakub z Kurdwanowa w czasie swojego długiego pontyfikatu (blisko 30 lat) nie zwołał jeszcze więcej synodów diecezjalnych. Wydając na synodach statuty i inne uchwały występował on w roli prawodawcy, ale zarazem reformatora i pasterza. Widać to zwłaszcza we wstępie do kodyfikacji płockiej, gdzie biskup Kurdwanowski ukazał siebie w roli pasterza zatroskanego o powierzoną jego opiece wspólnotę Kościoła partykularnego⁴⁶. W oparciu o instytucję synodu, wykorzystu-

⁴⁵ Musiało to nastąpić po 3 lutego 1421 r., ponieważ jeszcze tego dnia Stanisław Pawłowski przebywał w otoczeniu księcia Siemowita IV i świadczył na dokumencie książęcym jako kanclerz ruski (tj. ziemi bełskiej), rawski i sochaczewski, a także archidiakon i kanonik płocki. Zob. Zbiór dokumentów małopolskich, wyd. I. Sułkowska-Kurasio-wa, S. Kuraś, cz. 5: Dokumenty z lat 1401-1440, Wrocław 1970, nr 1326. Por. A. Prohaska, Hołdy mazowieckie 1386-1430, „Rozprawy Wydziału Historyczno-Filozoficznego AU”, ser. II, 22 (1905), s. 20; T. Żebrowski, Pawłowski Stanisław, w: Polski Słownik Biograficzny, t. 25, Wrocław 1980, s. 510; A. Supruniuk, Otoczenie księcia, s. 261.

⁴⁶ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 181-182: „Quia ex iniuncti officii debito cure pastoralis est divinum cultum augere, mores et vicia subditorum suorum corrigere, eorum utilitati providere, scandalis viam precludere et indempnitati ecclesiarum occurrere, idcirco huiusmodi solio pastoralis preeminencie licet inmeriti presidentes et circa premissa providere cupientes sententiam quorundam canonum sive constitutionum (...) pro morum correptione et divini cultus reformatione ac scandalorum et viciorum evitacione magis utiles iudicavimus, (...) per modum statutorum sive constitutionum synodali-um duximus statuendum, quas sive que pro constitutionibus sive statutis synodalibus et nulla alia habere volumus” (Wstęp do kodyfikacji płockiej). Warto tu dodać, że w po-

jąc swoją wiedzę i doświadczenie w zakresie prawa kościelnego, w latach 1398-1423 dokonał on dzieła kodyfikacji prawa diecezjalnego, uwzględniając i porządkując postanowienia jego poprzedników na stolicy biskupiej w Płocku oraz wydając nowe przepisy, stosownie do ówczesnych potrzeb podległego mu Kościoła. O znaczeniu tego zbioru prawa świadczy najlepiej fakt, że kodyfikacja Jakuba Kurdwanowskiego, częściowo uzupełniona przez biskupa Wincentego Przerębskiego i biskupa Erazma Ciołka na początku XVI w., obowiązywała w diecezji płockiej właściwie aż do czasów reformy trydenckiej. Wielu informacji w tym zakresie dostarczają akta biskupie i sądowe z XV w. W 1466 r., w sprawie przeciwko Maciejowi z Magnuszewa, wikariuszowi w Rzekuniu, oskarżonemu o konkubinat i prowadzenie karczmy⁴⁷, a także w sprawie przeciwko plebanowi Janowi z Łopacina o chodzenie w szacie niegodnej duchownego⁴⁸, biskup Ścibor z Gościeńcyc powoływał się na statuty synodalne biskupa Kurdwanowskiego. Z kolei w 1486 r. biskup płocki Piotr z Chodkowa nakazał sporządzić odpis statutów biskupa Jakuba, wraz z odpisem kodyfikacji Mikołaja Trąby z 1420 r., a liczne poprawki, uzupełnienia i glosy pochodzące z XV-XVI w., świadczą o praktycznym korzystaniu z owego rękopisu⁴⁹. Stąd trzeba zgodzić się z Władysławem Abrahamem, który twierdził, że najprawdopodobniej przez cały ten czas praca ustawodawcza w diecezji płockiej ograniczała się tylko do drobniejszych uzupełnień czy też poprawek kodyfikacji biskupa Jakuba⁵⁰.

Nie posiadamy żadnych wzmianek źródłowych na temat działalności synodalnej następcy Jakuba Kurdwanowskiego, biskupa Stanisława Pawłowskiego (1425-1439). Nie musi to jednak oznaczać, że nie zwoływał on synodów w czasie swoich rządów⁵¹. Natomiast z okresu rządów kolejnego biskupa płockiego, Pawła Giżyckiego (1439-1463), mimo braku wydanych za jego rządów statutów synodalnych, posiadamy kilka śladów planowanych lub odbytych przez niego synodów, zachowanych w aktach biskupich i kapitulnych, w jednym z rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej oraz w wyda-

dobnym duchu o swoich obowiązkach pasterskich („officium pastorale”) wypowiedział się też biskup krakowski Piotr Wysz, w przedmowie do statutów synodalnych promulgowanych w 1394 r. Zob. B. Ulanowski, *O pracach przygotowawczych*, s. 32 (Wstęp do statutów synodalnych).

⁴⁷ *Acta capitulorum*, t. 3, cz. 1: *Acta iudiciorum ecclesiasticorum dioecesium Plocensis, Wladislaviensis et Gneznensis (1422-1533)*, wyd. B. Ulanowski, Kraków 1908, nr 58 (Pułtusk, 21 II 1466).

⁴⁸ Tamże, nr 66 (Pułtusk, 9 VII 1466).

⁴⁹ Chodzi tu o rękopis z Biblioteki Polskiej Akademii Umiejętności w Krakowie nr 1559. Zob. J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 17-25; E. Knappek, *Rękopisy średniowieczne w zbiorach Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*, „*Rocznik Biblioteki Naukowej PAU i PAN w Krakowie*” 57 (2002), s. 19-20.

⁵⁰ W. Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa*, s. 2-3.

⁵¹ Warto jednak przypomnieć, że skutek zatargu z książętami mazowieckimi faktycznie rządy biskupa Stanisława Pawłowskiego w diecezji rozpoczęły się dopiero w 1432 r.

nym przez Wojciecha Kętrzyńskiego „Kalendarzu płockim”. Na ich podstawie część badaczy przyjmowała odbycie czterech (Władysław Abraham, ks. Władysław Mąkowski, Jakub Sawicki) bądź trzech synodów (ks. Tadeusz Żebrowski, ks. Wojciech Góralski) w okresie jego pontyfikatu. Trzy z nich – zwołane w latach: 1444, 1458 i 1460 – były i są powszechnie przyjmowane w literaturze przedmiotu. Natomiast synod z 1447 r. zamieszczony w wykazie Władysława Abrahama i ks. Władysława Mąkowskiego⁵², przez Jakuba Sawickiego został zaliczony do wątpliwych, „choć jego odbycie jest wielce prawdopodobne”⁵³, pominięty zaś został w wykazie synodów ks. Tadeusza Żebrowskiego i ks. Wojciecha Góralskiego⁵⁴. Z kolei przeprowadzona ostatnio dokładna kwerenda najstarszych zachowanych ksiąg biskupich diecezji płockiej pozwala na wysunięcie tezy o odbyciu jeszcze jednego synodu biskupa Giżyckiego (1448), nieznanego dotychczasowej literaturze przedmiotu, o którym będzie jeszcze mowa.

Pierwsza zachowana wiadomość na temat zamiaru zwołania synodu diecezjalnego przez Pawła Giżyckiego pochodzi z akt kapituły katedralnej płockiej. Na posiedzeniu w dniu 9 września 1443 r. podjęto uchwałę, że w czasie najbliższej kapituły generalnej, w święto Oczyszczenia NMP, zapadnie decyzja na temat zwołania synodu przez biskupa Pawła⁵⁵. Zgodnie z postanowieniem z jesiennej kapituły, w czasie obrad tego gremium 2 lutego 1444 r. zapadła decyzja, że wspomniany synod odbędzie się tydzień po kolejnej kapitule generalnej, która tradycyjnie rozpoczynała się naza jutrz po święcie Narodzenia NMP⁵⁶. Wynika z tego, że synod miał się odbyć około 15 września 1444 r. w Płocku. Z dalszych zapisów w aktach kapituły wiemy jednak, że jeszcze 5 października synod trwał, a jego uroczyste zakończenie planowano w ciągu dwóch, trzech dni od najbliższej niedzieli począwszy, czyli po 11 października 1444 r.⁵⁷ Przy czym trwanie synodu od połowy września do połowy października jest niemożliwe do przyjęcia. Dlatego zdaniem Jakuba Sawickiego pierwotny termin zwołania synodu mógł zostać zmieniony, ewentualnie synod przerwano i wznowiono go właśnie 11 października, z powodu przeciągających się obrad ka-

⁵² W. Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa*, s. 6; [W. Mąkowski], *Brevis conspectus*, s. II.

⁵³ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 60.

⁵⁴ T. Żebrowski, *Zarys dziejów*, s. 77; W. Góralski, *Diecezja płocka i jej synody*, s. 23. Zob. także W. Graczyk, *Płocka diecezja*, kol. 858.

⁵⁵ *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis*, nr 345: „quando ipsa Synodus debet fieri et celebrari per ipsum R[everendissimum] Patrem d[omi]num Paulum Ep[iscopu]m” (Płock, 9 IX 1443).

⁵⁶ Tamże, nr 349: „Item de synodo est conclusum, quo celebrabitur in una septimana post capitulum generale post Nativitatem virginis Marie instantem” (Płock, 2 II 1444).

⁵⁷ Tamże, nr 350: „quod Synodus est finienda in maiori ecclesia Ploc[ensia], si licite poterit per duos aut tres dies continuos, die dominico proximo, que erit XI dies m[ensis] Octobris” (Płock, 5 X 1444).

pituly lub trwającego konfliktu zbrojnego z Litwą.⁵⁸ Niestety nie znamy ani uczestników obrad tego synodu, ani spraw na nim podjętych.

Znacznie więcej wątpliwości i niejasności dotyczy kolejnego synodu biskupa Pawła Giżyckiego, zaplanowanego – za zgodą kapituły katedralnej – w Płocku „na dwa tygodnie po uroczystości św. Marcina”⁵⁹, czyli na dzień 26 listopada 1447 r. To właśnie z tym synodem Jakub Sawicki łączył, zachowany w jednym z rękopisów Biblioteki Jagiellońskiej (nr 1961), okólnik wzywający do Płocka duchowieństwo dekanatu czerwińskiego na „niedzielę najbliższą po uroczystości św. Katarzyny i dni następne”⁶⁰, pod sankcją kary synodalnej. Warto dodać – ponieważ szczegół ten uszedł uwadze badaczy – że w formularzu zawartym w cytowanym przez Jakuba Sawickiego rękopisie (BJ 1961), na karcie 275v, znajduje się kopia innego okólnika wystosowanego do kleru katedralnego, duchownych miasta Płocka i dekanatu płockiego, wzywającego ich na wspomniany synod⁶¹. Z treści obu okólników wynika, że celem zaplanowanego na 26 listopada 1447 r. synodu było między innymi wyplenienie wad i naprawa obyczajów duchownych oraz wiernych diecezji płockiej. Ponieważ nie zachowały się wiadomości o rozpoczęciu tego synodu, jego przebiegu i wydanych uchwałach, uważany jest on przez niektórych badaczy za wątpliwy⁶². Nie ma jednak wystarczających podstaw, aby podważać jego odbycie. Nie znajdujemy ich również w itinerarium biskupa Pawła Giżyckiego, opracowanym przez Piotra Chojnackiego⁶³, które nie zawiera żadnych wzmianek o miejscu pobytu wspomnianego biskupa między 9 września 1447 r., kiedy był w Płocku na kapitule generalnej, a 18 stycznia 1448 r., kiedy był już w Pułtusk, przez co jego pobyt w Płocku i przewodniczenie obradom synodalnym w listopadzie 1447 r., są możliwe do przyjęcia.

W tym kontekście szczególnego znaczenia nabiera kolejna wzmianka źródłowa – nieznaną dotychczasowym badaczom – która zawarta jest w aktach biskupich⁶⁴. Wynika z niej, że 9 października 1448 r. w Pułtusk przed biskupem Giżyckim, w obecności sędziego dworu biskupiego Pawła z Gołymina, doktora dekretów i kanonika płockiego, a także kanclerza płoc-

⁵⁸ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 58. Zob. także W. Graczyk, Paweł Giżycki, s. 92; P. Chojnacki, *Biskup płocki Paweł*, s. 116-117.

⁵⁹ *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis*, nr 374: „synodum hic in Ploczko celebrare duabus septimanis post proximum festum beati Martini” (Płock, 9 IX 1447).

⁶⁰ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 59, przyp. 1: „in civitate Plocensi predicta die dominico proximo post festum sancte Katherine cum continuacione dierum sequencium”.

⁶¹ Chciałem dodać, że odpis tych obu okólników znajduje się w Bibliotece Naukowej PAU i PAN w Krakowie, Teki Fijałka, sygn. 5019, s. 107-108v.

⁶² J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 60. Zob. także W. Graczyk, Paweł Giżycki, s. 93; P. Chojnacki, *Biskup płocki Paweł*, s. 117.

⁶³ Por. P. Chojnacki, *Biskup płocki Paweł*, s. 159.

⁶⁴ ADP, *Acta Episcopalia*, t. 1 (1448-1471), k. 17 (Pułtusk, 9 X 1448). Na wzmiankę tę jako pierwszy zwrócił uwagę ks. Tadeusz Żebrowski.

kiego Jana ze Zdziaru oraz kanonika Pawła Luby⁶⁵, toczyła się sprawa o unieważnienie małżeństwa szlacheckiego Mikołaja z Moszny, zapewne krewnego ówczesnego kustosa płockiego Jana z Moszny, i szlacheckiej Katarzyny z Mdzewa⁶⁶, których reprezentowali dwaj instygatorzy: mistrz Mikołaj, kanonik pułtuski, oraz mistrz Maciej Jarząbek⁶⁷. Postanowiono wówczas, że przesłuchanie świadków nastąpi czwartego dnia przyszłego synodu odprawionego w Płocku („ad quartam diem future sinodi in Ploczko celebrande”). Z itinerarium biskupa Pawła Giżyckiego wynika, że był on w Płocku 12 listopada 1448 r.⁶⁸, co było czymś wyjątkowym, gdyż zazwyczaj – jak wynika z analizy innych lat jego pobytów – po wrześniowej sesji kapituły katedralnej, biskup wyjeżdżał ze stolicy diecezji, głównie do Pułtuska, i pojawiał się w Płocku dopiero na lutowej sesji kapituły. W związku z tym można przyjąć, że synod, o którym mówi cytowana zapiska z 9 października 1448 r., odbył się w Płocku koło 12 listopada 1448 r. Przy czym nie posiadamy żadnych źródeł, które mogłyby ten fakt za całą pewnością potwierdzić.

O kolejnym synodzie biskupa Giżyckiego dowiadujemy się z ksiąg biskupich, do których wpisano akta sprawy przeciwko Mikołajowi, opatowi benedyktynów z klasztoru św. Wojciecha w Płocku, jaka toczyła się przed biskupem i kapitułą katedralną 26 marca 1458 r. w domu biskupim⁶⁹. Początek tej sprawy miał miejsce na synodzie diecezjalnym, który odbył się zapewne na początku 1458 r., i na którym wydane zostały statuty reformacyjne dotyczące klasztoru i wspomnianego opata⁷⁰. Nic więcej na temat synodu z 1458 r. nie wiadomo.

Ostatnim wreszcie ze znanych synodów Pawła Giżyckiego był synod, który odbył się w Płocku 25 listopada 1460 r., czyli w uroczystość św. Katarzyny, która przypadła wówczas we wtorek. Na jego temat zachowała się lakoniczna zapiska w „Kalendarzu płockim”⁷¹. Nie posiadamy innych

⁶⁵ Na ich temat zob. A. Radziwiński, *Praląci i kanonicy*, t. 1, s. 102-103 (brak cytowanej zapiski w biogramie Jana ze Zdziaru, gdzie po raz pierwszy z tytułem kanclerza jest wymieniony dopiero 5 lutego 1449 r.); t. 2: *Kanonicy*, Toruń 1993, s. 124-125, s. 129-130.

⁶⁶ Sprawa ta została wszczęta już we wrześniu 1448 r. i toczyła się w Mąkolinie i Jońcu. ADP, *Acta Episcopalia*, t. 1, k. 15v (Mąkolin, 16 IX 1448); k. 16 (Joniec, 24 IX 1448).

⁶⁷ Na ich temat zob. P. Chojnacki, *Biskup płocki Paweł*, s. 126.

⁶⁸ Tamże, s. 160. W Płocku biskup Paweł Giżycki rozstrzygał spór między plebanem płońskim Piotrem i opatem karmelitów płońskich Marcinem w sprawie pochówku w klasztorze parafian płońskich. Biskup postanowił, że czwarta część z opłat pogrzebowych pobieranych przez klasztor ma być oddawana plebanowi płońskiemu. Zob. ADP, *Acta Episcopalia*, t. 1, k. 18 (Płock, 12 XI 1448).

⁶⁹ *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, t. 3, cz. 1, nr 31 (Płock, 26 III 1458).

⁷⁰ Tamże, t. 3, cz. 1, nr 31: „et quo exposit secundum tenorem statuti synodalis monasterium frequentare et in illo residere deberet, dno Episcopo cum capitulo dictos articulos cum huiusmodi rebellione graviter ponderante”.

⁷¹ *Calendarium Plocense*, wyd. W. Kętrzyński, w: *Monumenta Poloniae Historica*, t. 5, Lwów 1888, s. 460: „Sinodus in Ploczko celebrata” (25 XI 1460).

źródeł na temat tego synodu, stąd nie wiadomo czego on dotyczył i jakie wydano na nim statuty. Jego obradom przewodniczył zapewne biskup Paweł, który w tym czasie przebywał w stolicy diecezji⁷².

W okresie rządów biskupa Pawła Giżyckiego, podobnie jak wcześniej za pontyfikatu biskupa Jakuba Kurdwanowskiego, zwoływane synody diecezjalne były nie tylko instytucją prawną pozwalającą biskupowi na wniknięcia w całokształt spraw związanych z życiem Kościoła powszechnego i Kościoła płockiego (między innymi kwestii stosunku do schizmy bazylijskiej oraz szerzącej się na terenie diecezji herezji husyckiej), ale również szansą do omówienia na szerokim forum palących kwestii dyscyplinarnych i ukarania występnych duchownych, a także ważnym narzędziem reformy podległego mu Kościoła lokalnego. Jednak to już w czasach rządów biskupa Giżyckiego wiele ważnych spraw w życiu Kościoła płockiego, podobnie jak w innych diecezjach, trafiało na posiedzenia kapituły katedralnej, która przejmowała w ten sposób część zadań, tradycyjnie związanych z instytucją synodu diecezjalnego⁷³. Świadczy o tym między innymi wzmianka z akt kapituły płockiej z 9 września 1450 r., kiedy nakazano duchownym zbierać wszelkie informacje na temat szerzących się w diecezji herezji – chodziło zapewne o husytyzm – celem przedstawienia ich na przyszłej kapitule lub synodzie („in futuro capitulo sive Sinodo”)⁷⁴.

W sprawie synodów kolejnego z biskupów płockich, Ścibora z Gościńcyc (1463-1471), jako pierwszy spośród historyków zabrał głos ks. Władysław Mąkowski. W oparciu o trzy zapiski z akt biskupich, opublikowane przez Bolesława Ulanowskiego⁷⁵, a dotyczące spraw karnych wytoczonych w Pułtusk przeciwko trzem duchownym: plebanowi w Rzekuniu Maciejowi z Magnuszewa, oskarżonemu przez archidiakona i oficjała pułtuskiego o konkubinat i przesiadywanie w karczmach, plebanowi z Łopacina, oskarżonemu o chodzenie w niestosownym stroju, a także przeciwko księdzu Andrzejowi wikariuszowi we Wronie, oskarżonemu o życie w konkubinacie i przesiadywanie w karczmach, którym – co jest ważne – udowodniono naruszenie statutów synodów diecezjalnych, historyk płocki wysunął wniosek, że w 1466 r. biskup Ścibor odprawił w Pułtusk synod⁷⁶. Wniosek ten zanegował Jakub Sawicki, podkreślając, że przytoczone przez ks. Władysława Mąkowskiego zapiski sądowe nie zawierają żadnej wzmianki o odbytym wówczas synodzie, natomiast statuty synodalne, o których mówią, należy łączyć ze statutami z Jakuba Kurdwanowskiego z 1398/1423 r.⁷⁷ Stąd

⁷² Zob. P. Chojnacki, *Biskup płocki Paweł*, s. 169.

⁷³ Por. S. Zachorowski, *Rozwój i ustrój polskich kapituł w wiekach średnich*, Kraków 2005 (reprint wydania z 1911 r.), s. 132 nn.

⁷⁴ *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis*, nr 383 (Płock, 9 IX 1450).

⁷⁵ Zob. *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, t. 3, cz. 1, nr 58 (Pułtusk, 21 II 1466), nr 66 (Pułtusk, 9 VII 1466), nr 77 (21 XI 1466).

⁷⁶ [W. Mąkowski], *Brevis conspectus*, s. II.

⁷⁷ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 63-64.

synod pułtuskim z 1466 r. został przez Jakuba Sawickiego uznany za rzekomy, i zapewne dlatego nie znalazł się on w cytowanym już wykazie synodów ks. Tadeusza Żebrowskiego i ks. Wojciecha Góralskiego.

Troska biskupa Ścibora o karność i dyscyplinę wśród kleru, a także powoływanie się przez niego na statuty synodalne poprzedników wobec duchownych łamiących prawo⁷⁸, z jednej strony mogą sugerować, że on sam takich statutów nie wydał, z drugiej zaś strony trudno przyjąć, aby w ciągu blisko 10 lat rządów nie zwołał on żadnego synodu. Co prawda najważniejsze sprawy diecezji mogły być omawiane na kapitułach generalnych, które – jak wspomniano wyżej – w tym okresie już wyraźnie zajmują miejsce dawnych synodów. Dokładna jednak analiza akt biskupich pokazuje co innego. Przytoczona bowiem przez Bolesława Ulanowskiego sprawa z 12 maja 1469 r. przeciwko „Paulum de Lyssowo, presbiterum castri Polthovien-sis”⁷⁹, a także wcześniejsza sprawa plebana w Zarębach z 8 maja 1469 r., toczona przed biskupem Ściborem w Pułtusk⁸⁰, w których powoływano się na zeznania świadków synodalnych („ex depositionibus testium sinodali-um”)⁸¹, dowodzą, że sprawy te związane były z obradami synodu. Warto w tym miejscu podkreślić, że synod z 1469 r. byłby pierwszym znanym synodem, który obradował w Pułtusk. Co prawda pisałem już o wcześniejszym przypadku odbycia synodu diecezjalnego poza katedrą płocką, a konkretnie w klasztorze czerwińskim w 1420/1421 r., ale o jego zwołaniu w tym właśnie miejscu zadecydowała ówczesna sytuacja w diecezji, a zwłaszcza w Płocku. Natomiast synod pułtuskim z 1469 r. został zwołany zupełnie w innych okolicznościach, i od tej pory kolegiata pułtuska – jak się później okazało – stała się najczęstszym miejscem odprawiania synodów aż do początku XVI w. Trudno natomiast przesądzać, czy synod pułtuskim z 1469 r. był zwołany dla całej diecezji, czy był to tylko tzw. synod cząstkowy, zwołany dla duchowieństwa archidiaconatu pułtuskiego.

Kolejne informacje na temat działalności synodalnej biskupów płockich związane są z osobą księcia mazowieckiego, biskupa Kazimierza (1471-1480). Na podstawie wzmianek źródłowych opublikowanych przez Bolesława Ulanowskiego⁸², zarówno w literaturze z okresu międzywojennego, jak i w pracach późniejszych badaczy⁸³, powszechnie przyjmowano odbycie przez wspo-

⁷⁸ Acta capitulorum nec non iudiciorum, t. 3, cz. 1, nr 58: „inherendo statuto sinodali ecclesie Plocensis”; nr 77: „inherendo statutis suorum predecessorum”.

⁷⁹ Acta capitulorum nec non iudiciorum, t. 3, cz. 1, nr 93 (Pułtusk, 12 V 1469).

⁸⁰ ADP, Acta Episcopalia, t. 1, k. 207 (Pułtusk, 8 V 1469). Na zapiskę tę zwrócił mi uwagę ks. Tadeusz Żebrowski, za co mu serdecznie dziękuję.

⁸¹ Na temat sądów synodalnych oraz instytucji świadków synodalnych zob. S. Zachorowski, Sądy synodalne w Polsce, Kraków 1911, zwłaszcza s. 23-25.

⁸² Acta capitulorum nec non iudiciorum, t. 3, cz. 1, nr 101-102 (Pułtusk, 3-4 V 1473 „in sinodo diocesana”).

⁸³ W. Abraham, Z dziejów ustawodawstwa, s. 6; [W. Mąkowski], Brevis conspectus, s. III; J. Sawicki, Concilia Poloniae, t. 6, s. 65-66; T. Żebrowski, Zarys dziejów, s. 77.

mnianego biskupa synodu diecezjalnego w kolegiacie pułtuskiej w dniach 2-4 maja 1473 r. Rozpoczął się on tradycyjnie w niedzielę (2 maja) uroczystym nabożeństwem, po czym w poniedziałek i wtorek trwały obrady synodalne (3 i 4 maja). Książę Kazimierz zwołał go – jak czytamy w aktach biskupich – dla naprawy obyczajów kleru i wiernych świeckich i dla wykorzenia wad („pro moribus in clero et populo reformandis viciisque extripandis”). Jego epilogiem były liczne sprawy sądowe, z udziałem biskupa i sędziów synodalnych, które toczyły się w Pułtusk 14 i 27 maja, a także 19 lipca 1473 r.⁸⁴

Kwerenda akt biskupich prowadzona przez ks. Tadeusza Żebrowskiego wykazała, że biskup Kazimierz mógł zwołać jeszcze jeden synod, który odbył się w kolegiacie pułtuskiej 17/19 listopada 1476 r.⁸⁵ Zapiska, na którą powołuje się płocki historyk, wymaga jednak pewnego komentarza. Po pierwsze wyjaśnienia wymaga użyty przez notariusza termin „convocatio”. Otóż w źródłach z połowy XV w., o czym dość szeroko pisał Jakub Sawicki⁸⁶, termin ten stosowany był wymiennie z innymi terminami: „conventio”, „vocatio” czy „sinodus diocesana”, na określenie synodów diecezjalnych. Co ciekawe, cytowany historyk przytacza pośród wielu przykładów, fragment z akt kapituły płockiej z 3 lutego 1476 r., opublikowany przez Bolesława Ulanowskiego⁸⁷, z którego wynika, że biskup płocki postanowił zwołać duchowieństwo swojej diecezji na synod („convocatio”), celem wyrażenia zgody na kontrybucję, której domagał się od duchowieństwa mazowieckiego brat biskupa, książę płocki Janusz II. Do sprawy tej wrócono w czasie jesiennych obrad kapituły katedralnej, 9 września 1476 r. w Płocku⁸⁸. A jej kontynuacją mógł być właśnie synod zwołany w listopadzie 1476 r. do Pułtuska.

Druga kwestia wymagająca uściślenia dotyczy daty dziennej wspomnianego synodu, gdyż umieszczona w odnalezionej przez ks. Tadeusza Żebrowskiego zapisce nazwa dnia tygodnia („die solis XIX novembris”)⁸⁹, a także

⁸⁴ Acta capitulorum nec non iudiciorum, t. 3, cz. 1, nr 103 (Pułtusk, 14 V 1473); nr 104-107 (Pułtusk, 27 V 1473); nr 108 (Pułtusk, 19 VII 1473). Zob. Także J. Sawicki, Concilia Poloniae, t. 6, s. 66.

⁸⁵ ADP, Acta Episcopalia, t. 2 (1472-1490), s. 163: „Die solis XIX novembris in convocacione in ecclesia Poltoviensi celebrate reverendissimus dominus Kasimirus Plocensis episcopus, dux Mazovie, Russie etc. cum prelatibus et canonicis tunc presentibus decreverit et constituit ut amodo plebanus in Czizewo capiatur decimam in Choromany et plebanus in Brock in Mianowo perpetuis temporum et in eum presentibus [hoc actu] consentientibus presentibus ibidem magistro Nicolao Mniszevsky decano Plocensis et Varschoviensis, Paulo de Golimino preposito Poltoviensis et magistro Mathia de Sluzewicz decretorum doctoribus” (Pułtusk, 19 XI 1476).

⁸⁶ J. Sawicki, Concilia Poloniae, t. 1: Statuty synodalne krakowskie biskupa Jana Kornańskiego z 1509 r., Lublin 1961, s. 22 nn.

⁸⁷ Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis, nr 443: „ut dnus Ep[iscopu]s Ploc[ensis] convocaret clerum diocesis sue R[everen]de P[aternalit]is et ibi in convocacione fiet tractatus de contribucione personarum spiritualium” (Płock, 3 II 1476).

⁸⁸ Tamże, nr 448 (Płock, 9 IX 1476).

⁸⁹ ADP, Acta Episcopalia, t. 2, s. 163 (Winnica, 20 XI 1476).

w następnej zapisce („die lune XX novembris”), jest błędna. W roku 1476 bowiem dzień 19 listopada przypadał we wtorek (dies Martis), a 20 listopada w środę (dies Mercurii). Należy też dodać, że wcześniejsze i późniejsze zapiski zamieszczone na tej samej stronie akt biskupich, wpisane 18 października („die lune”) i 22 grudnia („die solis”), a dotyczące tego samego roku, zgadzają się z tablicami kalendarzowymi. Trzeba więc przyjąć, że notariusz wpisujący sprawy z 19 i 20 listopada pomylił dni tygodnia, bądź wpisał poprawne nazwy dni tygodnia, a pomylił datyienne. Zwłaszcza w przypadku daty ewentualnego synodu jest to dość istotne, ponieważ to właśnie niedziela – tak jak jest wpisane pod datą 19 października – była najczęstszym dniem zwoływania synodów. Gdyby więc przyjąć, że w roku 1476 biskup Kazimierz wraz z prałatami i kanonikami, a także innymi duchownymi, odprowadził w kolegiacie pułtuskiej synod („convocatio”), to jako datę dzienną tego synodu należy przyjąć dzień 17 lub 19 października, bądź uznać, że obrady trwały zwyczajowo dwa, trzy dni, czyli od 17 do 19 października 1476 r.

O działalności synodalnego kolejnego biskupa płockiego, Piotra z Chodkowa (1480-1497) pisał dość szeroko Jakub Sawicki⁹⁰, zbierając i korygując przy tym poglądy dawniejszej literatury. W swoim studium na temat synodów płockich wymienił on trzy synody tegoż biskupa (1485, 1488/1489, 1491), opierając się przy tym na materiale źródłowym zebranym i wydanym przez Bolesława Ulanowskiego. Wypada zgodzić się z cytowanym autorem, że pierwszy ze znanych synodów biskupa Piotra został zwołany do Pułtuska na pierwszą niedzielę po Wielkanocy, czyli na 10 kwietnia 1485 r., rzeczywiście odbył się w tym terminie w Pułtusku⁹¹. Co do drugiego synodu, na którym został okradziony pleban z Wąsoczy Dzierśław, Jakub Sawicki przyjął ogólnie, że został on zwołany zimą 1488/1489 r. do Pułtuska⁹², opierając swoje przypuszczenie na zapiskach sądowych opublikowanych przez Bolesława Ulanowskiego, które do synodu odprawionego w Pułtusku się odnosiły⁹³. Dla Jakuba Sawickiego ważna była przede wszystkim informacja o kradzieży czapki z futra kuny („mitrellam marduream”), którą w czasie synodu w Pułtusku („tempore synodi celebrati in Polthowsko”) stracił pleban z Wąsoczy. W związku z tym historyk ten przyjął, że synod pułtuski musiał się odbyć zimą 1488/1489 r., kiedy to właśnie takich czapek futrzanych używano. Nie brał on natomiast pod uwagę możliwości, że kradzież tej czapki mogła nastąpić o innej porze roku, kiedy to pleban Dzierśław, korzystając z obecności w Pułtusku w związku z syno-

⁹⁰ J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 67-70.

⁹¹ Tamże, t. 6, s. 67. Zob. także *Acta capitulorum Cracoviensis et Plocensis*, nr 471 (Płock, 3 II 1485); *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, t. 3, cz. 1, nr 145 (Pułtusk, 29 VII 1485).

⁹² J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 69.

⁹³ Zob. *Acta capitulorum nec non iudiciorum*, t. 3, cz. 1, nr 158 (Pułtusk, 2 III 1489); nr 160 (Pułtusk, 26 VIII 1489); nr 161 (Pułtusk 24 XII 1489).

dem, zakupił czapkę na zimę. Nie musiał jej wcale nosić, lecz tylko miał ją ze sobą, co złodziejowi, w chwili nieuwagi księdza Dzierśława, ułatwiło jej kradzież. Za taką możliwością przemawia, nieznana dotąd, a zarazem dość precyzyjna wzmianka o synodzie pułtuskim, jaka zachowała się w aktach biskupich z 1489 r., w związku ze sprawą Andrzeja plebana z Jadowa⁹⁴, której nie opublikował w swoim zbiorze Bolesław Ulanowski. Była to jedna ze spraw, która wszczęta w związku z tymże synodem, znalazła swoje odzwierciedlenie w aktach sądowych w roku następnym. Wynika z niej niezbiecie, że drugi synod biskupa Piotra z Chodkowa, datowany do tej pory na przełom 1488/1489 r., odbył się w Pułtusku 29 września 1488 r., zapewne pod przewodnictwem samego biskupa⁹⁵.

Co do trzeciego z synodów biskupa Piotra z Chodkowa, przyjmowano do tej pory – w oparciu o zapiszkę sądową z 4 listopada 1491 r., opublikowaną przez Bolesława Ulanowskiego⁹⁶ – że odbył się on w Pułtusku, w uroczystość św. Jadwigi, czyli 15 października 1491 r. Jak wynika z akt sprawy plebana Mikołaja z Wyszkowa, synod trwał jeszcze w niedzielę 16 października 1491 r.⁹⁷ Co jednak ważniejsze, nie był to pierwszy synod, który został w tym roku w diecezji płockiej odprawiony. Jak wynika bowiem z akt sprawy księdza Tomasza z Pułtуска, wikariusza z Sarbiewa, w uroczystość Podwyższenia Krzyża świętego, czyli 14 września 1491 r., odbył się też synod w Płocku⁹⁸. Przytoczone zapiski dowodzą, że w roku 1491 biskup Piotr z Chodkowa zwołał dwa synody: jeden do Płocka, na uroczystość Podwyższenia Krzyża św., a drugi do Pułtуска, na uroczystość św. Jadwigi. W pierwszym z nich uczestniczyli zapewne duchowni z archidiakonatu płockiego i dobrzyńskiego, natomiast w drugim duchowieństwo archidiakonatu pułtuskiego. Warto podkreślić, że jest to pierwsza, i zarazem pewna, wiadomość źródłowa na temat odprawiania tzw. synodów cząstkowych w diecezji płockiej.

⁹⁴ ADP, Acta Episcopalia, t. 2, s. 677: „Die veneris XXquarta mensis July in Vyskovo reverendissimus in Christo pater et dominus Petrus dei gratia episcopus Plocensis Mazowie cancellarius discreto Andree plebano in Jadowo pena canonicam expurgacionem in sacro synodo in Polthoviensi nuperrime pro festo sancti Michaelis tenta indictam in penam trium marcarum monete polonialis relaxat” (Wyszków, 24 VII 1489). Na temat dalszych losów plebana Andrzeja zob. Acta Episcopalia, t. 2, s. 678 (Pułtusk, 30 VII 1489).

⁹⁵ Jak wynika z itinerarium biskupa Piotra dnia 26 września 1448 r. odnotowano jego obecność w Jońcu, natomiast 4 października 1488 r. był on w Pułtusku (Acta Episcopalia, t. 2, s. 615), gdzie przybył zapewne w związku z synodem.

⁹⁶ Acta capitulorum nec non iudiciorum, t. 3, cz. 1, nr 165: „per sacram sinodum novissime in Polthowsk pro festo s. Hedwigis in Spiritu S. celebratam” (Pułtusk, 4 XI 1491).

⁹⁷ ADP, Acta Episcopalia, t. 3 (1491-1498), s. 24: „in sacra synodo nuper in Polthowsko celebrata” (Pułtusk, 16 X 1491).

⁹⁸ Tamże, t. 3, s. 20: „pro sinodo proximo pro festo sancti Crucis Exaltationis in Ploczko celebrarum” (Joniec, 5 IX 1491).

Z krótkiego okresu rządów w diecezji płockiej biskupa Jan Lubrańskiego (1497-1498) nie zachowały się żadne ślady zwoływania synodów. Natomiast wyjątkową aktywnością w tym zakresie wykazał się jego następca, biskup Wincenty Przerębski (1498-1503), który zwoływał synody każdego roku. Synodom tym sporo uwagi poświęcił Władysław Abraham, a także Jakub Sawicki⁹⁹. Natomiast ks. Tadeusz Żebrowski uściślił datę i miejsce ostatniego ze znanych synodów biskupa Przerębskiego¹⁰⁰. Z ustaleń wymienionych historyków wynika, że biskup Przerębski zwołał co najmniej pięć synodów diecezjalnych: pod koniec października lub na początku listopada 1499 r. w Pułtusk, po 9 września 1500 r. w Pułtusk, 19 kwietnia 1501 r. w Płocku, przed 19 września 1502 r., choć nieznany miejsca jego odprawienia, a także 19 września 1503 r. w Płocku. W tym miejscu szczególną uwagę należy skupić na synodzie płockim z 19 kwietnia 1501 r., gdyż zachowały się ogłoszone na nim statuty, które wydał Władysław Abraham¹⁰¹. Obejmowały one siedem postanowień, dotyczących starannego przechowywania w kościołach parafialnych kluczy od zakrystii i chrzcielnicy, mycia rąk przez kapłana po użyciu oleju do chrztu, obowiązku posiadania w każdym kościele parafialnym statutów prowincjonalnych, wykonywaniu zarządzeń biskupa, wikariusza generalnego oraz archidiakona, grzechów zarezerwowanych do rozgrzeszenia biskupowi, obowiązku plebanów donoszenia biskupowi lub archidiakonowi o wykroczeniach podległego sobie kleru, a także o duchownych uczęszczających do karczem. Były to więc statuty normujące sprawy liturgiczne oraz odnoszące się do obowiązków i obyczajów kleru diecezjalnego. Z kolei na synodzie z 1502 r. biskup wydał statut regulujący sprawy dziesięcinne w diecezji. Na zakończenie warto dodać, że dzieło synodalne biskupa Przerębskiego kontynuował jego następca, biskup Erazm Ciołek.

Podsumowując przedstawioną w niniejszym szkicu działalność synodalną biskupów płockich w XIV-XV w., należy stwierdzić, że pod względem ilości zwoływanych synodów nie odbiegała ona od praktyki synodalnej w innych diecezjach. W przypadku synodów biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z 1398 i 1400 r., biskupa Pawła Giżyckiego z 1444, 1447, 1448 oraz 1458 i 1460 r., biskupa Kazimierza z 1473 i 1476 r., biskupa Piotra z Chodkowa z 1488 i 1491 r., a przede wszystkim biskupa Wincentego Przerębskiego z 1499, 1500, 1501, 1502 i 1503 r., należy stwierdzić, że biskupi płoccy starali się zwoływać synody regularnie, przynajmniej raz na dwa, trzy lata, a niektórzy nawet każdego roku, zależnie od potrzeb. Gdy chodzi o wydawane na tych synodach statuty, to nasza wiedza w tym zakresie jest bardzo ograniczona. Wydaje się jednak – jak to już wcześniej powiedziano – że najważ-

⁹⁹ W. Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa*, s. 7-11; J. Sawicki, *Concilia Poloniae*, t. 6, s. 71-76.

¹⁰⁰ T. Żebrowski, *Zarys dziejów*, s. 78.

¹⁰¹ W. Abraham, *Z dziejów ustawodawstwa*, s. 10-11.

niejsza w tym zakresie była „kodyfikacja plocka” biskupa Jakuba Kurdwanowskiego z 1398/1423 r., którą w ciągu wieku XV jedynie uzupełniano. Natomiast kolejne statuty synodalne plockie znamy dopiero z początku XVI w. Były to wspomniane statuty biskupa Wincentego Przerębskiego (1501, 1502) oraz późniejsze statuty biskupa Erazma Ciołka (1506).

Na zakończenie chciałem podkreślić, że badania ostatniego piętnastolecia poszerzyły naszą wiedzę o kolejne synody diecezji plockiej z XIV-XV w., nieznanie wcześniej. Konieczna więc wydaje się korekta stosowanej w naszej diecezji od okresu międzywojennego numeracji synodów. Tym bardziej, że w niniejszym szkicu nie omawiałem synodów nowożytnych, których liczba, po dokładnej kwerendzie zachowanych akt biskupich, konsystorskich i kapitulnych, może również ulec zwiększeniu.

Zusammenfassung

Bisherige Erforschungen der Diözesansynoden in der Plocker Diözese im 14. und 15. Jahrhundert beweisen unwiderlegbar, dass die erwähnten Synoden bereits zu dieser Zeit eine feste rechtliche Institution in der Diözesanorganisation waren. Für Jahre 1297-1503 stellt sich das mit Quellen bestätigte Synodenregister folgendermaßen dar: vor 1398, 1398 Plock, 1400 Plock, 1409/1411 Plock, 1420/1421 Czerwińsk, 1444 Plock, 1447 Plock, 1448 Plock, 1458 (unbekannter Ort), 1460 Plock, 1469 Pułtusk, 1473 Pułtusk, 1475 Pułtusk, 1485 Pułtusk, 1488 Pułtusk, 1491 Plock und Pułtusk, 1499 Pułtusk, 1500 Pułtusk, 1501 Plock, 1502 (unbekannter Ort), 1503 Plock. Obwohl die Zahl der abgehaltenen Synoden für die erforschte Periode nicht so groß ist, ist es nicht ausgeschlossen, dass man auch andere Synoden abhielt, für die uns keine Quellenbelege zur Verfügung stehen.